

SZÉKESFEHÉRVÁR
teljes kül-, és belterülete
KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY
ÖSSZEFOGLALÁS

Kulturális Örökségvédelmi Hatástanulmány
Székesfehérvár teljes kül-, és belterületére

ÖSSZEFOGLALÁS

ALÁÍRÓLAP

Megbízó: SZÉKESFEHÉRVÁR Megyei Jogú Város Önkormányzata
8000 Székesfehérvár, Városház tér 1.

Generál tervező:

CSUTI ÁRPÁDNÉ
8000 Székesfehérvár, Pöstyéni u 15

Építészet:

CSUTINÉ SCHLEER ERZSÉBET
építészmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök
kamarai szám: É/1 07-0082/2013
műemlékvédelmi műszaki szakértő SZÉSZ 1.5. 07-0082

Régészet:

DR. SIKLÓSI GYULA
történelemtudomány (régészet) kandidátusa

Székesfehérvár, 2010.

A kulturális örökségvédelmi hatástanulmány megrendelője:

SZÉKESFEHÉRVÁR MJV Önkormányzata
8000 Székesfehérvár, Városház tér 1.

A tanulmány tárgya:

KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY
Székesfehérvár teljes kül-, és belterületére egységes szerkezetben
a 4/2003(II.20.) NKÖM rendelet melléklete szerinti tartalommal

Előzmények:

A 2001. évi LXIV. törvényben (és a 4/2003 (II. 20) NKÖM rendeletben) előírtak szerint a településrendezési tervekhez, termódosításokhoz alátámasztó munkarészként örökségvédelmi hatástanulmányt kell mellékelni.

Székesfehérvár Önkormányzata a város érvényben lévő településrendezési terveinek felülvizsgálatához egységes szerkezetű kulturális örökségvédelmi hatástanulmányt kívánt elkészíttetni, amely a korábbi hatástanulmányok összedolgozásával a település teljes közigazgatási területét érinti, e munka elkészítésére kaptuk a megbízást 2009-ben.

A városra vonatkozó jóváhagyott tervek, koncepciók, stratégiák nyilvánosak, így korlátlanul hozzáférhetők voltak. A jóvá nem hagyott terveket, koncepciókat, tervezeteket, a város alaptérképét és a légifelvétel jelentős részét a Megrendelő bocsátotta rendelkezésünkre.

Az önkormányzat a székesfehérvári történelmi Belváros és tágabb környezete területére vonatkozóan 2007. évben már készíttetett örökségvédelmi hatástanulmányt, amelyre akkor a POMSÁR ÉS TÁRSAI Építész Iroda Kft kapott megbízást. A Városov Péter okl. építésmérnök, városépítési szakmérnök és munkatársai által összeállított hatástanulmány - a beleegyezésükkel - részét képezi a jelen örökségvédelmi hatástanulmányunk 1./ TÖRTÉNELMI BELVÁROS c. kötetének, munkarészeit beépítettük a vonatkozó régészeti és építészeti fejezetekbe. Az egyes fejezeteknél feltüntettük a közös szerzői tevékenységet.

Jelen hatástanulmányunk e korábbi munka nyomán, teljes anyagának beemelésével, akcióterületének értelemszerű korrekciójával, a vizsgálati és értékelő munkarészek egységes összedolgozásával és a szükséges kiegészítésekkel készült.

Hatástanulmányunk 19 kötetre felbontva készült, a belterületi részeket 1-19. számmal, a külterületi részeket A-J betűjellel megjelölve. A városrészek felosztása, határainak megállapítása a 2009. 11. 24.- i egyeztetés alapján történt.

Az egyes kötetek tartalmi felépítése és tárgyalási mélysége azonos.

Az épített örökség tapasztalt gazdagsága miatt az örökségi elemek összességét e tanulmány – közel 1300 oldalnyi terjedelme ellenére - nem képes teljes körűen ismertetni. Viszont igen széles keresztmetszetben tárja fel mindazon értékeket, melyre alapozva a további részletes kidolgozás folytatható.

E tanulmány készítésének idején Fejér megye és Székesfehérvár régészeti topográfiája még csak Dr. Siklósi Gyula kéziratában létezik, melynek térképi rajzi feldolgozása is kézirat. Tanulmányunk régészeti munkarésze a KÖH hivatalos nyilvántartásán, kiegészítve a SZIKM Adattárában fellelhető adatokkal, és e kiadatlan kézirat alapul, mellyel kapcsolatban a szerző, Dr. Siklósi Gyula, szerzői jogait fenntartja. A régészeti lelőhelyek helyszíneinek egyértelmű, teljes körű, pontos behatárolása majd csak a teljes lelőhelyállomány végleges digitális feldolgozásának ismeretében lesz lehetséges.

A munkánkhöz felhasznált szakirodalom, forrásmunkák, térképi források, egyéb források, internetes honlapok felsorolását az egyes kötetekben adjuk közre.

Különös jelentőséget tulajdonítunk e tanulmány készítésének időszakában megjelent „alaplínek”, a Dr. Entz Géza Antal és munkatársai által összeállított SZÉKESFEHÉRVÁR könyvnek (Dehio-rendszerű műemléki topográfia), amely a MAGYARORSZÁG MŰEMLEKEI sorozat első megjelent kötete (Osiris kiadó 2009), továbbá Juhászné Viniczai Ágnes: Székesfehérvár útjai és hídjai (Székesfehérvár Útügyi Napok kiadványa 1997) c. munkájának.

A hatástanulmány fotóanyagát és rajzi mellékleteit magunk, szerzők készítettük, illetve korábbi munkáinkból, publikációinkból vettük át. Ettől eltérő esetben ezt külön megjelöltük, az alkotó ill. forrás megnevezésével.

Köszönetünket fejezzük ki PÁLI ZSUZSANNA városi főépítésznek és a Főépítési Iroda munkatársainak: KUN TÍMEÁNAK, RUFF-PÁNCZÉL ZSUZSANNÁNAK és ÖTVÖS ILDIKÓNAK, hogy készséges adatszolgáltatásukkal, konzultációkkal, emberi hozzáállásukkal segítették munkánkat.

Akiknek szintén köszönettel tartozunk, hogy kéziratok, térképek, fotóik, rajzaik, tervük átadásával, adatokkal, információkkal, jótanáccsal, egyéb gesztusokkal segítették e tanulmány megszületését:

Csurgai Horváth József levéltáros, igazgató Városi Levéltár
Demeter Zsófia történész, igazgató, Szent István Király Múzeum
Erdős Ferenc levéltáros, igazgató Fejér Megyei Levéltár
Dr. Jankó Annamária igazgató, Hadtörténelmi Térképtár (Hadtörténelmi Intézet)
Kovács Eleonóra levéltáros, Városi Levéltár
Igari Antal, megyei főépítész
Juhászné Viniczai Ágnes közlekedési mérnök
Horváth Magdolna építész, településtervező, Pécsi Építész Kör
Dr. Kovács Miklós, NYME Geoinformatikai Kar
Poklosi Péter tanár, Székesfehérvári Városszépítő-, és Védő Egyesület elnöke
Varga Gábor, Gaja Környezetvédő Egyesület
Mózessy Gergely levéltáros, igazgató, Egyházmegyei Levéltár
Csuti Barbara palotavárosi lakos
Nagy Imre, maroshegyi lakos
Borka Gyula lakatosmester, Bory Pál unokája
Dr. Ágoston Béla (+) és a Bory-család tagjai
Pándi Kamillné, a Karl-család tagja
Hegedüs Károlyné igazgató, Szent István Gimnázium
Hraska Imre gyakorlati oktatásvezető, Szent István Gimnázium
Ács Miklós építészmérnök, Cserháti Zsuzsa statikus VÁRFAL Építész Iroda
Várnai Lajos építész és felesége, Szentes Piroska
Szigeti Gyula, Cser P. Antalné építészmérnökök
Schmidt Nóra Anna építész
Szabó Lajos, statikus, Kámán Béla építőmérnök, Németh Imre villamosmérnök
Kelemen Csaba gépészmérnök, palotavárosi lakos
Wagner Antal geológus, talajmechanikus
Kiss Erika újságíró
Tornyai Gábor öreghegyi plébános
Sztanekné dr. Apai Gabriella, Bezzeg Ilona tanárok, Jáky József Szakközépiskola
Endl Imréné, Mohácsi Ferenc, Szendrői Péter, Vihart István öreghegyi lakosok
Rezsnyák Péter és Rezsnyákné Szabó Krisztina, feketehegyi lakosok
Horváth Ákos és felesége Cecília, börgöndi lakosok, Börgöndért Egyesület
Márton Edit, Székesfehérvár erdésze, a Szent Kristóf Ház vezetője,
Papp Kálmán, ny. igazgató, Székesfehérvári Rádióállomás
Zsebők Lajos főmérnök, FEJÉRVÍZ ZRT
Tuba Pál igazgató, Székesfehérvári Fűtőerőmű
Kovács Gábor, E-ON
Sas Erika kommunikációs menedzser, ALCOA – KÖFÉM
Stefszky Krisztina, METALBOX
Balla Károly, az IKARUSZ gyár egykori igazgatója
Kendrovics Miklós nyugdíjas gépészmérnök (IKARUSZ)
Kegye Győző, egykori IKARUSZ Gyár minőségügyi főmérnöke
Szilády Dezső, Albatrosz Repülő Egyesület
Wedelek Mihály kastélytulajdonos, Csala
Balogh Zsolt, Hallgató Tamás, Kajtor Pálné, Hanácsek Hajnalka,
Viktória Rehabilitációs Központ

VÁROSRESZEK, KÜLTERÜLETI RÉSZEK FELOSZTÁSA:

1. TÖRTÉNELMI BELVÁROS
- 2-3. FELSŐVÁROS és C./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
4. PALOTAVÁROS
5. VIZIVÁROS
6. ALMÁSSY-TELEP és környéke
7. BÜRTELEP, VASÚTVÍDÉK, TÓVÁROSI LAKÓNEGYED és környéke
8. MAROSHEGY és F./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
9. ALSÓVÁROS, SÓSTÓ
10. VÁRALJA SOR, ŐRHALMI SZŐLŐK és I./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
11. RÁCHEGY és környéke
12. ÖREGHEGY
13. FEKETEHEGY, SZÁRAZRÉT és D./ , E./ KÜLTERÜLETI RÉSZEK
14. VIDEOTON IPARI PARK és környéke és B./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
15. KÖFÉM, ALBA IPARI ZÓNA és környéke és J./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
16. IKARUSZ, SÓSTÓI IPARI PARK és G./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
- 17-18. CSALA, 18. KISFALUD és A./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
19. BÖRGÖND és H./ KÜLTERÜLETI RÉSZ

A hatástanulmány tartalmi felépítése, a tárgyalási metodika ismertetése

Az 1.-19. kötet tartalmi felépítése egységes, az összeállítás a vonatkozó jogszabály figyelembe vételével történt. A köteteket nyomtatott formában és elektronikus adathordozón is dokumentáltuk.

Székesfehérvár teljes kül-, és belterületének felosztását a mellékelt térképi ábrán jelezzük.

Az egyes városrészek történetét, kialakulását kötetenként külön részletesen tárgyaljuk, az aktuális térképi részletek, rajzok, légifotók mellékelésével.

A meglévő, már számon tartott, ill. hivatalosan regisztrált örökségi értékeket szintén az egyes városrészekhez kapcsolódva soroljuk fel. A régészeti örökségi értékeket, lelőhelyeket a KÖH Nyilvántartási Iroda adatszolgáltatása alapján (térinformatikai és alfanumerikus adatokkal, helyrajzi számokkal megadott lelőhelyek) adjuk közre, kiegészítve a SZIKM Adattárában fellelhető adatokkal és Dr. Siklós Gyula által kidolgozott régészeti topográfia kéziratának anyagával. A hivatalosan nyilvántartott épített örökségi értékeket a KÖH Fejér megyei Műemléki Jegyzéke alapján építettük be. Ezt bővítettük ki az általunk értékesnek ítélt elemekkel.

A tervezett változtatásokat a Székesfehérvár teljes közigazgatási területére vonatkozó Településszerkezeti Terv, az egyes területrészekre vonatkozó szabályozási terv és helyi építési szabályzatok, továbbá átfogó és szakági koncepciók, stratégiák, valamint egyéb aktuális információk alapján állítottuk össze.

Hatástanulmányunk legfontosabb részeinek a feltárt örökségi értékek elemzését, a várható hatásokat és örökség megőrzése érdekében tett javaslatainkat tartjuk.

Székesfehérvár régészeti öröksége

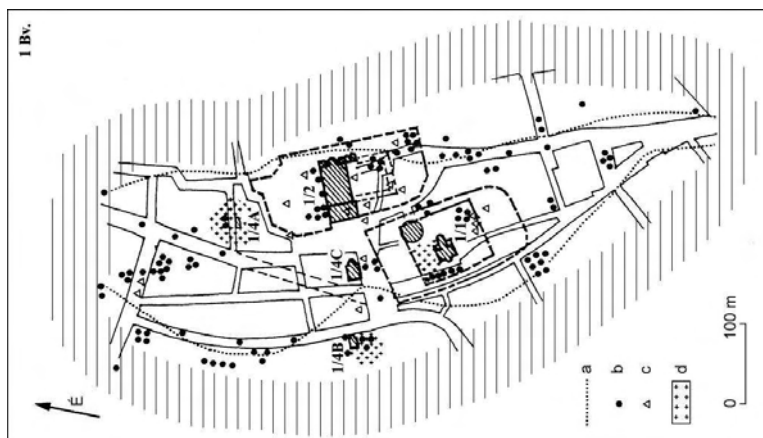
Székesfehérvár a történetileg kialakult természetes útvonalak találkozásánál jött létre.

A hely és a környező mocsárvilág már kezdettől fogva, de a római és a középkorban is előnyöket is jelentettek. Az ókori Pannónia provinciában és később is, a város közlekedési kapcsolatai, közelebb és tágabb környezetének értékei kezdtek dominálni. Fehérvár már a kezdetektől nemcsak dunántúli, de igen fontos európai kereskedelmi útvonalakat is ellenőrzése alatt tartott. 1018-tól kezdve a nyugatról Fehérváron keresztül vezető út egyben a Szentföld felé vezető zarándokút is volt.

A belváros területén több történelmi korszak embere élt. A leletanyag ismeretében elmondhatjuk, hogy a fehérvári városközpont a neolitikumtól kezdődően a magyar honfoglalásig szinte folyamatosan lakott volt.

1015-ben, a Szent László idejében íródott Gesta szerint Szent István a királyi bazilikát Alba városában építette, a város ekkor már állott.

A Szent István által alapított város alapterülete nagyobb volt, mint a korabeli Bécsé vagy Párizs. A város központjában a nagyméretű, négyzetes alapterületű Piac tér, a Theatrum Civitas terület el. Déli oldalán, annak legmagasabb pontján, állt Géza fejedelem palotája, és palotakápolnája, a korai királyi vár és palota, majd a később ideépített Szent Péter templom.

Székesfehérvár Belváros 11-13. századi szerkezete

A prépostság és királyi bazilika épületegyüttese

Keletről helyezkedett el a szintén falakkal körbevett prépostság és királyi bazilika épületegyüttese. A tengelyében épült koronázó templomtól északra állt a préposti palota, délre a káptalannak otthont adó kerengős kolostorépület.

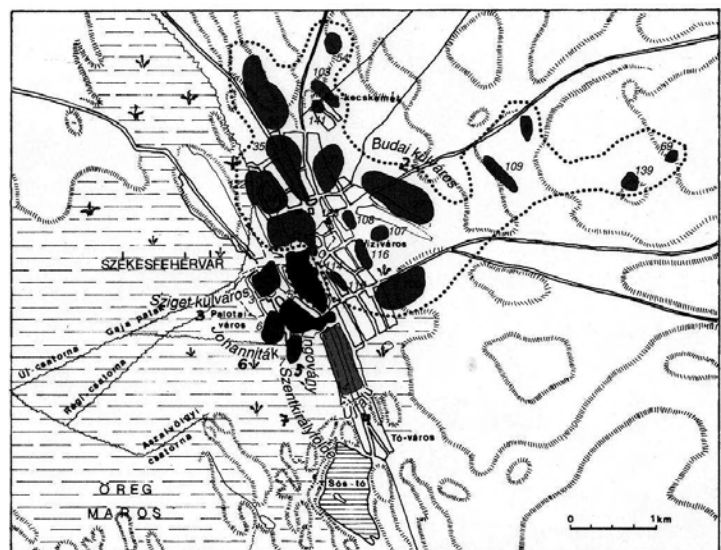
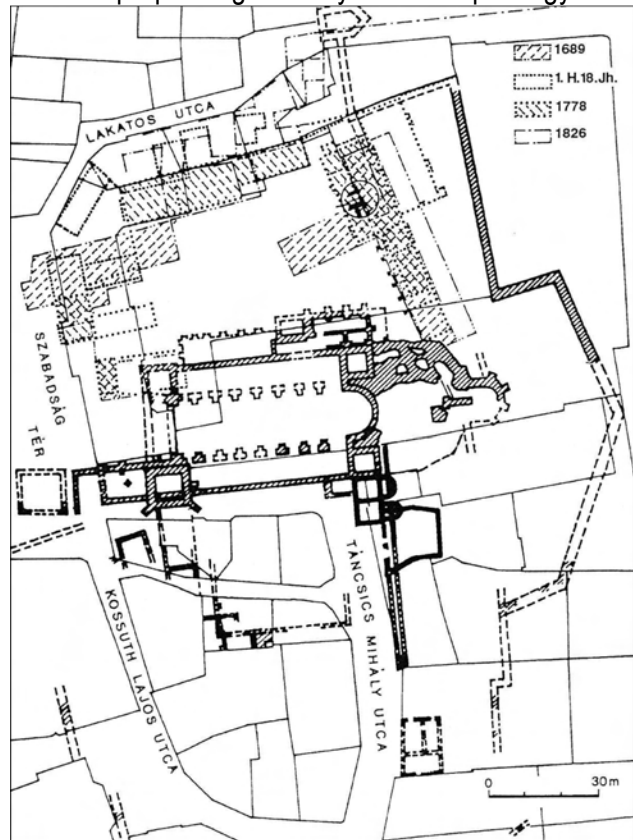
Ez volt a középkori Magyarország szakrális központja, koronázások, keresztelések, esküvők, temetések, országgyűlések helyszíne, hiteles hely iskolával, Európa hírvű könyvtárral, vendégházzal. Itt őrizték a koronát és az ország jelképeit. Szent István, Szent Gellért és Szent Imre tiszteletére zarándokhellyé vált. A fennmaradt adatok „főváros” jellegre utalnak.

A korai királyi vár és a prépostság fallal körülvett objektumaitól északra három települési egység húzódott: a Szt. Bertalan templom és a Szt. Kereszt templom körül a királyi vár-, illetve a káptalan jobbágyai éltek, a Theatrum Civitatis északi oldalán pedig Szent Jakab tiszteletére szentelt temploma körül a kereskedő település, a latinok városa (Civitas Latinorum) állott.

E három település helyét régészeti feltárásaink, illetve európai analógiák bizonyítják.

A latinok 1249. évi betelepítésével a korai királyi vár megszűnt, a város védelmét ezen túl a 13. század második felében kiépített városfal látta el. Ezzel egy időben épült fel a város északkeleti sarkában az újabb királyi vár, mely a palotát vette körül. A városfallal, majd árkokkal körülvett belvárost mesterségesen választották el az ugyanígy kialakított külvárosoktól, melyek ugyancsak szárazulatokra települtek. A belváros neve ekkor a középkori krónikák és oklevelek tanúsága szerint „Castrum” volt.

A korai városnak álló emlékei sajnos nem maradtak ránk a legtöbb emlék a késő-középkori törökkori életéhez köthető. A középkori forrásanyag meglehetősen szegényes, a legtöbb adatunk, topográfiailag értékelhető városleírásunk a 16-17. századból származik. A képi ábrázolások, metszetek, térképek, felmérések általában még későbbiek főként 17-19. századiak. Mindezek miatt a város topográfiájáról és építészeti emlékeiről alkotott tudásunk az újabb és újabb kutatások fényében változik, csiszolódik.

Székesfehérvár középkori településközpontjának a lelőhelyei

A város középkori és törökkori utcáiról keveset tudunk. Régészeti adatok, meglévő műemléki részletek, műemlékek bizonyítják néhány mai utca középkori vonalvezetését.

Székesfehérvár tipikus példája a területileg széttagolt pre-, vagy protourbánus város egyik formájának, ahol a földesúri-, egyházi központok és a piac körül egy-egy templom illetve kolostor köré csoportosulva egész településhalmaz jött létre. Ezek a falvak a középkor végére külvárosként rendszerint egybeolvadtak a várossal.

A belvárostól városfalak választották el a külső, az északi (civitas exterior) a nyugati (Sziget-insula albensi, Ingovány-villa inguan, Szentkirályföldre) és a déli városrészeket (Újfalu-nova villa), ahol a XIII-XIV. században alakultak ki önálló települési egységek.

A kora középkorban a történeti külvárosok is az útrendszer mellett telepedtek le.

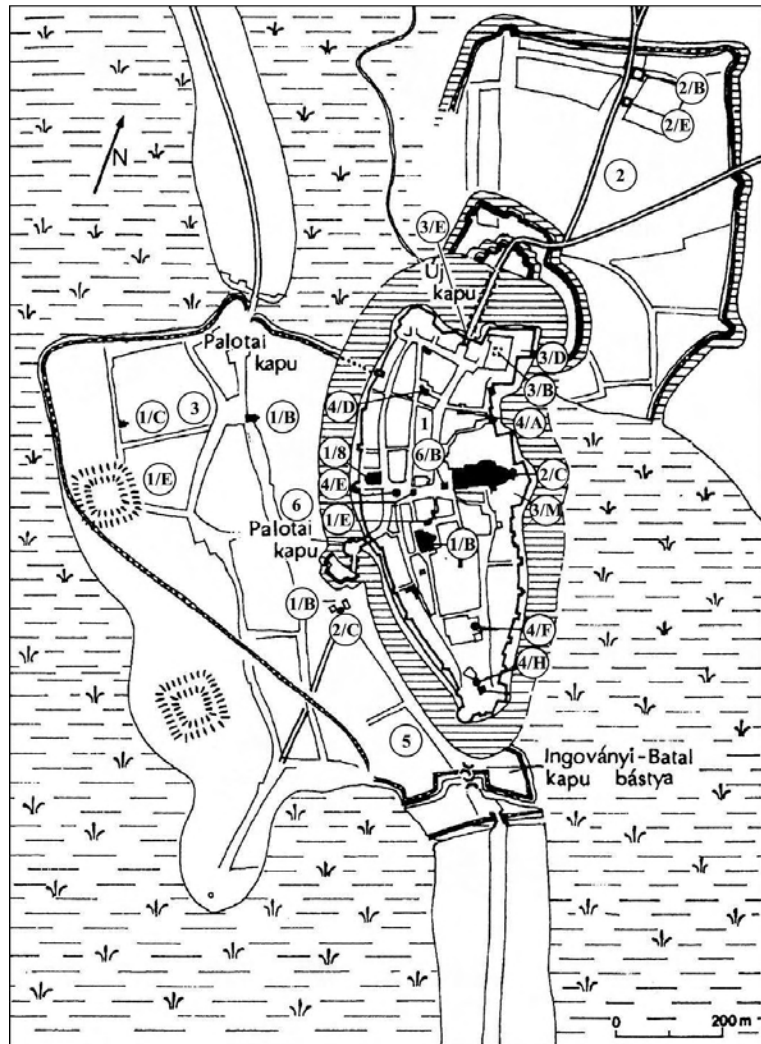
Így lett a beépült településmag része a Budai külváros, (ma Felsőváros) amely a falakkal körülvett belvároshoz külvárosként már korán közvetlenül kapcsolódott, és valószínűleg kiterjeszkedett egészen a távoli szőlőhegyig.

A sáncokat minden oldalról földből készült rondellákkal védték. Írásos adatok csak csekély számban maradtak ránk, ezek jó része is csupán közvetett adatokkal bizonyítja a külváros létezését. A 17. századból is csupán kevés adat maradt birtokunkban, hiszen a törökkorban elpusztult

Az említett településhalmazhoz tartozó falu volt a város nyugati felén a Nova civitas, utóda a Palotaváros, Sziget, Johannita konvent, Ingovány. A Sárvíz mocsarából kiemelkedő Sziget valószínű, hogy útcsomópont jellegének köszönhető jelentőségét, középkori nagyságát.

A Sziget a johannita lovagrend révén a 12. század közepétől 1543-ig töltött be jelentős szerepet, míg a Rácváros éppen a 16. század közepén alakult ki. A rácok már a hódoltság első éveiben megjelentek, mint a törökök martalócai. Valószínű, hogy ők és családjaik vetették meg alapját a Rácvárosnak, melyben a későbbiekben is jelentős számú délszláv lakott.

A dél irányába vezető út menti település, a mai Alsóváros - nova villa, Ingovány, illetve Égett város neveken létezett - a Szekszárd-Pécs útvonal mellett alakult ki. Újfalu (nova villa) helyét a várostörténet avatott kutatói (Fitz J., Kovács P.) a belvárostól délre eső, keskeny földnyelven (a mai Széchenyi út két oldalán) jelölték meg.

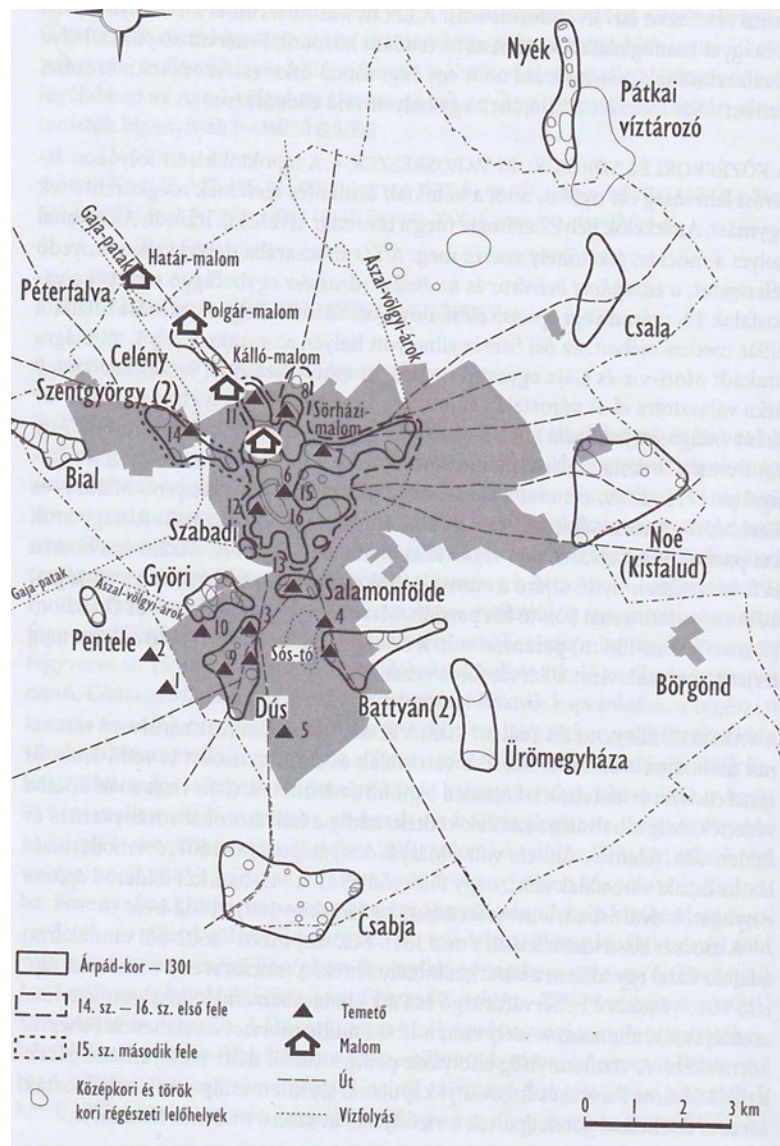
Székesfehérvár Belváros 16-17. századi teljes szerkezete

A 17-18. századi térképek, felmérési rajzok külvárosként csak a Budai külvárost és Palotavárost, Szigetet, délre pedig Ingoványt, Újfalut (nova villa) ábrázolják.

Ezen településhalmazhoz tartozó falvakon kívül a királyi várostól kissé távolabb is kialakultak falvak. A lakott városrészekon kívül eső zöldterületeken, az őskori, kelta és római lelőhelyeken kívül, összesen 13 középkori falut azonosítottak, lelőhelyek, írott források segítségével.

Ezek közé tartozott a városmaghoz délről simulva Salamonföldre és Szabadi, a mai Maroshegy területén Győri és Dús, a Sóstótól keletre Battyán, déli irányban távolabb Ürömegeháza és Csabja, a mai Feketehegy körül Szentgyörgy, Celény és Bial, mely esetében a régészeti kutatások során egy földvárát is azonosítottak. A lelőhelyek szomszédságában több további település valószínűsíthető. A várostól keletre keletkezett Csala, Noé (Kisfalud) és Börgönd.

A mai városhatárhoz kívülről érintkezve alakult ki délnyugaton Pentele, északkeleten Nyék.

Székesfehérvár épített öröksége

Összegezve megállapítható, hogy Székesfehérvár az épített örökségi értékek tekintetében rendkívül gazdag. Ez az imponáló mérték térben és időben is kiterjed, azaz nem csupán a barokk – klasszicista – eklektikus történelmi belvárosra és közvetlen környezetére szorítkozik, mint ahogyan azt a mai átlag köztudat számon tartja, vagy a szakmai feldolgozottság mértéke tükrözi. Továbbá örökségi értéket nem csak az egyes régi épületek, hanem a településszerkezet elemei és az utcaképek is jelentik.

A mai Belváros kiépülése a Szent István óta kifejlesztett, középkori városszerkezetre alapozva, a török kiűzése után a 18. század elején kezdődött. Az újjáépülő barokk Fehérvárt elsősorban az egyházi épületek és néhány főúri palota őrizték meg, ezek kiemelkedő értékű elemei a mai városképnek (templomok, rendházak, püspöki palota, régi városháza, Zichy-palota, Hiemer-tömb, Budenz-ház stb). A klasszicista építészet is jeles alkotásokat hagyott az utókorra (Megyeháza, Schmidegg-ház, stb). Az eklektika térhódítása és a szecesszió páratlan megnyilvánulásai (Árpád-fürdő, „pávás-ház”, stb.) után az 1930-as évek tudatos fejlesztései hoztak karakteres új szintet a történelmi szövetben (Városháza, Bartók Béla tér, Országzászló tér, Kotsis

Iván, Ohmann Béla tevékenysége, stb.). A város legtöbb nyilvántartott műemléke a Belvárosban található, maga a terület nagy része is Műemléki Jelentőségű Terület védelem alatt áll.

A belvárosiasodás és a külvárosiasodás – a modern városfejlődés összefüggő folyamatai – a 19.századi Fehérváron is párhuzamosan mentek végbe. A várfalak fokozatos lebontásával a Belváros a vár környékére és a főútvonalakra terjeszkedett ki. Az első világháborút követő korszakban a lakosság növekménye már a Belvároson kívül jelent meg.

A már elismert történelmi épületeken, utcákon túl kiemelkedő értéket képvisel az - elsősorban a középkori városfalon kívül megnyilvánuló - 1920-40 közötti modern építészet, amely jobbára Schmidl Ferenc, Molnár Tibor, Hübner Tibor, Rottmann Elemér építészek nevéhez fűződik (Várkörúti villasor, Köztársaság mozi, egykori Hadtestparancsnokság, Ciszter Gimnázium, Csók Képtár – Vörösmarty Könyvtár, stb).

A történelmi Belváros területén meglévő épületállomány részletes feldolgozása – országos viszonylatban is példaértékű módon - már korábban megtörtént (Belváros Részletes Rehabilitációs Rendezési Terve, 1986-1990 FMTI, Schulz István építész vezetésével), azonban továbbra is található olyan értékes objektumok, elemek, melyek az eddiginél lényegesen nagyobb figyelmet, hatékonyabb védelmet, méltóbb hasznosítást és szakszerűbb törődést érdemelnének.

A történelmi Belvárost nyugatról a középkori eredetű Palotaváros, kelet felől a „fiatalabb” Viziváros vette közre. Ezen egykori külvárosok évszázadokon át kialakult történelmi szövetét, a városfejlődés ősi hagyományokon alapuló életterét az 1970-80-as években központi politikai döntés következtében csaknem teljesen megsemmisítették. Helyükön hatalmas panelházas lakótelepek létesültek, ezzel – városaink között szinte egyedülálló módon – fojtogató, zárt gyűrűt képezve a történelmi belváros körül. Sem az elbontott óriási történelmi épületállomány dokumentálása, sem a helyszínek régészeti feltárása nem történt meg.

Ez a brutális beavatkozás, rövidsége dacára, sokkolóbb változást hozott Székesfehérvár és lakossága életében, mint ezt megelőzően bármelyik hádjárat, háború, megszállás vagy történelmi tragédia. Ennek a néhány évnek és máig ható visszafordíthatatlan, végzetes következményeinek városépítészeti, társadalmi és szociológiai feldolgozása, tárgyilagos értékelése a mai napig nem történt meg.

Ezért a sűrűn telepített házgyári épületek - jobbára 10 szintes toronyházak - árnyékában meghagyott néhány régi utcarész, épületegyüttes ma fokozottan megőrzendő, különös örökségi értéket képvisel (Jézus Szíve templom környéke, Széna tér, Távirda-, Kégl György utcák, Budai út ill. Bőrgyár dűlő, Kálvária sor, Gellért utca környéke, Palotai út külső szakasza, stb.).

A mai, nagykiterjedésű Felsőváros különböző építészeti korszakok változatos, színes láncolata. Ezt képviselik a hajdani Budai külváros régészeti értékeitől kezdve a barokk korból megmaradt emlékeken át (Királykút, Juhász-templom környéke, temetők) az egykori vásárállás beépítésével a 20. század első felének színvonalas közintézményei (bíróház, iskolák, vitézi színház), vagy a városi strandkörnyék Bauhaus-ízű modern épületei. Lakóterületeit is a sokszínűség jellemzi: a hagyományos falusias beépítéstől (Sár-, Malom-, Szt Vendel-, Havranek utca) a történelmi „szigetként” kezelhető Kis-Kecskeméten át a múlt század derekán akciókban épült munkáslakásokig (Vezér utcák, Oncsa-házak, Palotai út külső vége). A 20. század végi házgyári építkezések itt kisebb mértékben és elszórtan jelentkeztek, ahol csak hely volt (Palotai úti, Ligetsori, Ybl, Fecskeparti, Királykút lakótelepek).

A városmagtól délre eső középkori külvárosok, eltűnt falvak (Nova villa, Salamonföldre) helyén kialakult Alsóváros és Váralja mai épületállománya szintén tükrözi az elmúlt századok területi fejlődését és a gazdasági jellegű, feltartóztatlan átalakulást is, amely intenzív folyamatként ma is tetten érhető.

A város egykori reprezentatív üdülőterülete, a Sóstó, kevésbé épületállományával, hanem páratlan természeti értékeivel és településszerkezeti szerepében volt jelentős. Virágkora Schmözl Leopold bádogosmester 1820-as évekbeli kezdeményezésétől a II. világháborúig tartott, bár a

vízfelület elmocsarasodása már a 20. század elején, a városi szennyvíz idevezetésével elkezdődött.

Székesfehérvár kertes városrészei közül kiemelt figyelmet érdemel a városszéli Öreghegy, amelynek történelme szőlőhegyként közel egyidős a műemléki Belvárossal, és úgy régészeti, mint építészettörténeti szempontból ma még felfedezetlen területnek számít. Összevetve az 1826-os Wüstringer-féle részletes felméréssel, megállapítható, hogy az Öreghegy és a történelmileg szerves részét képező Ráchegy településszerkezeti rendszere, úthálózata, telekrendszere azóta is nagyrészt változatlan, a többszáz éves pincék jelentős része ma is megvan és szép számban megtalálhatók a hajdani szőlőkultúra jellegzetes építményei is, annak ellenére, hogy a terület az utóbbi négy évtizedben hatalmas változáson ment át és mára Székesfehérvár előkelő Rózsadombjaként rögzült a köztudatban. A széleken nyomokban fellelhetők még a 19.-20. századfordulós polgári villaépítészet maradványai is, ezidőben azonban - a pusztító filoxerajárvány következtében - a szőlőkultúra már a város távolabbi, homokos talajú részeire helyeződött át.

Maroshegy, Sóstó, később Szárazrét, Feketehegy és az Őrhalmi szőlők ennek az áttelepülésnek köszönhetik fokozatos benépesülését. Kezdetben a magaslatokon, homokháton kibontakozó szőlőtermesztés, majd a tiltott, ám kényszerű „kintlakások” egyszerű kunyhói, présházai, parasztházai jelentek meg. E kezdeményekből jöttek létre a falusias beépítésű utcák, majd idővel már a későbbi polgárisodó átalakulás is nyomon követhető. Néhány egyszerű közintézményből lassan kialakultak a külső városrészek központjai is, ezek a mai napig nem sokat változtak. Örökségi értéknek minősülnek ennek a százéves folyamatnak az épített emlékei, a fejlődési folyamatot tükröző utcaképek, házsorok, lakóházak, középületek.

Míg a fehérvári templomok, egyházi épületek nagy része a Belváros 18. század eleji újjáéledéséhez köthető, addig a világi közintézmények, a városi, megyei és állami beruházások kiépülése a 19. század közepétől, a város területének jelentős bővülésével nyert nagyobb lendületet. Ezt a fejlődést képviselik a Szent György Kórház, a laktanyák, az árvaház gazdag téglarchitektúrájú épületegyüttese, míg a város iskoláinak jelentős része a 20. század első felének eklektikus és korai modern alkotásai.

A nagyvárosi fejlődésében meghatározó szerepet töltött be az 1860-as években a vasút megjelenése. Az első vasútállomás a hozzá kapcsolódó javítóbazissal országos jelentőséggel bírt. Vonzerejével a város déli irányú terjeszkedését, további városrészek, munkáskerületek, intézményi negyedek fokozatos kiépülését is gerjesztette (Búrtelep, Homoksor, Vasútkörnyék, Váralja, Tátra-Mátra utcák, stb.). Az 1945 előtti, magas színvonalú vasúti építészet maradványaiként a járműjavító üzem téglarchitektúrájú homlokzatú, öreg iroda-, és csarnoképületei, vagy a 20-30-as években títustervek alapján épült kisebb állomásépületek, amelyek túléltek a világháborút és a vasútvonalak elsorvasztását (pl. Börgönd), megőrzésre méltó vasúttörténeti örökségi értéket jelentenek.

Az 1870-es évektől kiépült városi közművesítés telephelyei (Gázgyár, Villanytelep), vagy a későbbi Bory-féle lakatosüzem (első magyar autómobilgyár!) és Akóts János 1918-ban épült gőzmalma egykoron még külvárosi majorok területén létesültek, mára viszont már a tágabban értelmezett belváros szerves részét jelentik. Az egykori műhelyek, csarnokok Székesfehérvár építészeti és ipartörténeti örökségében páratlan színfoltot jelentenek. A ma is kifogástalanul működő, hagyományos technológiájú, értékes berendezésű gőzmalom és az impozáns méretű, lenyűgöző szerkezetű, elegáns kivitelű erőmű csarnok nem csupán országos összehasonlításban, hanem nemzetközi viszonylatban is helytálló, különleges ipartörténeti örökségi kincsek.

Az 1920-as évektől a város különleges hadiipari beruházások helyszínévé vált. Az elsőként kiépült Sóstói reptér és a hozzátartozó hidrogéngázgyár, majd az országos jelentőségűvé kibővített műszaki bázis, repülőgépjavitó-, és gyártó üzem, repülőkisérleti telep (Táci repülőtér), később a 30-as években a Börgöndi repülőtér kiépítése a Magyar Királyi Légierő vadászrepülő-századai részére Székesfehérvárt a magyar repüléstörténet rendkívül jelentős helyszínévé

avatták. A II. világháború ezeket az építményeket megkímélte. A repülőgépjavitó bázis műhelyeiből és a terület további nagyszabású bővítésével jött létre az autóbuszokat gyártó világhírű IKARUSZ gyár. A Börgöndi repülőtér kezdetben magyar, majd 1991-ig szovjet katonai használatban volt.

1923-ban a maroshegyi Bika-sziget vizenyős talaján postai majd hadászati fejlesztésként létesült a rádiótelep, melyet évtizedeken át a kor bravúros műszaki teljesítményeként tartottak számon. A 40-es években az öreghegyi Bányató sziklafalában is kiépült egy jól álcázott rádióállomás.

A II. világháborút megelőző években újabb hadiipari nagyberuházások történtek a város különböző külső pontjain, amelyek szintén nagyrészt sértetlenül vészelték át a viharos időszakot. Ezek a gyárak teremtették meg az alapjait a szocialista időszak legendás ipari nagyüzemeinek (KÖFÉM, VIDEOTON, KSZG-SZIM), melyek Székesfehérvárt biztatóan fejlődő nagyvárossá tették.

Miközben Székesfehérvár lakossága és épületállománya a háború során mérhetetlen nagy károkat szenvedett, ezeknek a jelentős stratégiai beruházásoknak az épületei nagyrészt megmenekültek, és felújítással, bővítéssel, esetleg új funkcióval továbbszolgáltak.

Sajnálatos, hogy az utóbbi két évtized változásai során nem ismerték fel minden esetben ezeknek a kiváló építészeti és műszaki minőségben megépített 70-90 éves épületeknek – műhelyeknek, csarnokoknak, hangároknak – különleges ipartörténeti örökségi értékét. A rádióállomás emblematikus jelentőségű adótornyait 2 éve döntötték le ócskavasként.

Ma már elfogadott szemlélet, hogy a II. világháború után megvalósult, viszonylag fiatal épületek is lehetnek az épített örökség kiemelkedő értékű elemei. Székesfehérváron a „szocreál” építészet korai megnyilvánulásai, mint az új vasútállomás, a Béke téri és Deák Ferenc utcai keretes beépítésű lakóházak, a Prohászka Ottokár út mindkét oldalán kiépített lakóterület és a III. Béla király tér (volt Marx tér) lakóházai is ezek közé tartoznak. A néhány évtizede épült Videoton Oktatási Központ (Reimholz Péter), vagy az országosan ismertté vált, sőt tervezőiket Ybl-díjra minősítő épületek is részei a város értékleltárának, mint a KÖFÉM monumentális Szélesszalag-hengermű csarnoka (Farkas Ipoly), az elegáns VTCD (volt Glória) gyártócsarnok (Dobai János), vagy a Skála Áruház (Simon Ferenc) jellegzetes homlokzatú tömbje. A Hétvezér téri CLASP iskola tervezője Callmayer Ferenc 1993-ban életművéért kapott Ybl-díjat, laudációjában a fehérvári épületét is említik. Sőt védendő értéknek javasoljuk tekinteni nemrég eltávozott fehérvári építészek kiemelkedő színvonalú építészeti alkotásait is, mint Pordán H. Ferenc épületeit (Távirda utcai régi SZTK, Brunswick óvoda, Technika Háza) vagy a Schulz István tervezte Vörösmarty Szakiskolát és a Szabadművelődés Házát.

A város értékes szobor-, és épületplasztika állományát korábban Magony Imre már tétélesen feldolgozta könyveiben. Tanulmányunkban felhívtuk a figyelmet a város területén található útszéli keresztekre, melyek régi, szép hagyományt őriznek és a legrégebbiek 1810-20 között készültek.

Kiemelkedő építészeti, művészettörténeti és helytörténeti értékkel rendelkeznek a város temetői, a legutóbbi háromszáz év hiteles tanúság tevői.

A belterületi zöldfelületeket, parkokat (Zichy liget, Halesz, Csónakázó tó, Palotai tavak, Sóstó) elsősorban természetvédelmi, zöldterületi jelentőségük minősíti, emellett a településszerkezet részeként is jelentenek örökségi értéket, és tartalmazhatnak egyedi értékes elemeket is (épített térfalak, szobrok, emlékművek, stb.)

Tanulmányunkban a város sziluettjét is elemeztük. Székesfehérvár 24 magas pontjáról vizsgálva megállapítható, hogy az 1970-es évekig jellegzetes fehérvári városkép, összkép és kontúr, melyekben a fő karaktert a belvárosi templomtornyok és tetőzetek csipkézete jelentette, mára szinte minden távolabbi irányból megszűnt, helyét a riasztó mennyiségű tisztes épületek monoton tetőszintje, a 33 méteres magasság vette át. A Belváros zavartalan, szép feltárlkozása csak a legközelebbi magas térfalokról (pl. Sütő utca, Lottóház, Kígyó utca széle) lehetséges.

A város külterületi részei nagyrészt mezőgazdasági hasznosítású területek, régészeti örökség vonatkozásában gazdagnak tekinthetők, épített értéket csupán csekély mértékben, elszórta tartalmaznak (börgöndi reptér, börgöndi vasútállomás, útszéli keresztek, stb.).

A külterületbe ágyazott három belterületi városrész, az egykori uradalmi puszták, majorságok: Csala, Kisfalud és Börgönd. Épített örökségüket a hajdani Kégl-, Simai-Holczer-, és Cziráky családok építkezéseinek maradványai és a megőrzött hagyományos településszerkezet jelentik.

Régészeti örökség elemzése

Székesfehérvár, tekintettel a magyarság történelmében játszott kiemelkedő, európai jelentőségű szerepére, gazdag régészeti örökséggel rendelkezik. Az itt álló objektumok a magyar államalapítás korának felbecsülhetetlen értékei, történelmünk becses korszakának tanúi, melyek megfelelő bemutatással a város turisztikai vonzerejének fellendítésében is jelentős szerepet játszhatnak.

Minden lehetséges értelmes alkalmat meg kell ragadni további feltárások elvégzésére. Ezzel együtt a bizonyára fejlettebb technikákkal rendelkező utókor régészei számára is marad még bőven feladat.

A város egyes részei régészeti szempontból még „fehér foltnak” számítanak. Ilyen az Öreghegy, melynek története az írott források szerint a török előtti időkig nyúlik vissza, sőt a legendárium az Árpád-kort is valószínűsítheti. A hajdani szőlőkultúra épített örökségének javasolt számbavétele és kutatása a régészet számára is tartogathat majd meglepetéseket.

Épített örökség elemzése

A. / Műemléki védelem

Székesfehérvár jelenleg műemlékként nyilvántartott objektumait az Országos Műemlékjegyzék Fejér megyére vonatkozó része tartalmazza.

A történelmi Belváros területén a műemléki védelem további kiterjesztésére vonatkozó ajánlással a Pomsár és Társai Építész Iroda Kft 2007-ben készített örökségvédelmi hatástanulmánya foglalkozik.

Saját tanulmányunkban további javaslatokat tettünk Székesfehérvár teljes területén a műemléki védelem kibővítésére, ezt városrészenként (kötetenként) részletesen értékeltük, indokoltuk. Az alábbiakban felsorolásként adjuk közre ezeket a területeket, épületeket:

2-3. Felsőváros

Egykori vámház, Palotai út (további kutatása szükséges)

Elektromos elosztók, Móri u, Zámolyi u körforgalom, Zámolyi u laktanyák, 1925.

Városi Strandfürdő bejárati árkádsora és öltözői, Mátyás király körút, 1934.

Felsővárosi Plébánia környezete, Móri út – Műemléki Környezet (további kutatás szükséges)

4. Palotaváros

Egykori Weiss és Tull Bőrgyár, Tobak utca, 1720-1880

Egykori Weiss és Tull Bőrgyár környezete, Bőrgyár-dűlő részlegesen – Műemléki Környezet
Kovács-féle Bőrgyár, Tobak utca, 1884.

Szenháromság (Hosszú-) temető kápolnája, Palotai u (Hübner Nándor) 1872.

5. Viziváros

Várkörút 11. Molnár Tibor lakóháza, 1933.

Várkörút 2. bérház, „vasalóház” (Molnár Tibor) 1936.

Brunszvik óvoda, Várkörút 14-16 (Pordán H. Ferenc) 1960.

Várkörút északi része, villasor – együttes védelem, MJT kiterjesztése (további egyeztetéssel)

Technika Háza, Rákóczi u 25. (Pordán H Ferenc) 1977.(felterjesztése 2009-ben megtörtént)
Jézus Szíve templom, Rákóczi u 30.(Fábián G., Bory J.) 1907-1910.
Jézus Szíve templom környezete – Műemléki Környezet (további egyeztetéssel)
Megyei Rendőr Főkapitányság v."Szabó-palota", Budai u – Deák F. u sarok
Gázgyár csarnoképülete 1870.
Villanytelep, erőművi gépház, nagycsarnok 1925-36
Egykori Villanygyár, gázgyár teljes területe (mai e-on, Fejérvíz, Fűtőmű) –
Műemléki Környezet (további egyeztetéssel)
Királysor - Gáz utca közüzemi épületeinek sora – Műemléki Környezet (további egyeztetéssel)
Akóts János Városi Gőzmalom, Királysor, 1918.

6. Almássy-telep és környéke

Videoton Oktatási Központ, Berényi út (Reimholz Péter), 1977-84.

7. Búrtelep, Vasútvidék, Tóváros és környéke

Béke téri lakótelep és park, 1948-52. – Műemléki Jelentőségű Terület
Vasútállomás, Béke tér 5-7. 1951-56.
Prohászka Ottokár Emléktemplom, Prohászka O. út (Fábián G., Molnár T.), 1929-35.

8. Maroshegy

Egykori vámház, Balatoni út (további kutatása szükséges)
Székesfehérvári Rádióállomás, központi adóépület és trafóház, Úrhidai út, 1923.

9. Alsóváros, Sóstó

Szent Kristóf templom, Batthyány utca (Zvinszky József, Urbányi V), 1941.
Egykori „Cédulaház, Csíkvári u (Schmidl - Molnár ?), 1930. körül
Elektromos elosztó, Széchenyi u

10. Váralja sor, Órhalmi szőlők

Egykori MÁV Járműjavító Üzem épületei

11. Ráchegy és környéke

- a Ráchegy egykori pincerendszerének javasolt feltárása ismeretében sor kerülhet egyes objektumok műemlékké nyilvánítására.

12. Öreghegy

Donát utca 69. „lakóház pincével, gazdasági épületekkel
Öreghegyi Rádióállomás épülete, Bányató, 1938.
Elektromos elosztó, Bányató, 1925.
Milleniumi óvoda, egykori püspöki nyaraló 1774.
Zobori utca 1., lakóház, présház, üzlet, pince
Postahivatal, egykori Karl-villa, Késmárki utca XIX. század vége
Öreghegyi Borház, v. Máriavölgyi Községi Elemi Iskola, 1920, feltételezhető korábbi eredettel
Máriavölgyi u 82., lakóház, nyaraló, pince
Sasvári u 19., lakóház, nyaraló pince
- valamint sor kerülhet további objektumok műemlékké nyilvánítására az Öreghegy egykori pincerendszerének javasolt komplex kutatása és feltárása ismeretében.

13. Feketehegy, Szárazrét

Egykori DANUVIA-SZIM gyárterület 1943-51 között emelt épületei - nagycsarnok, öntödei csarnok, kazáncsarnok és kémény

14. VIDEOTON Ipari Park és környéke

Pestispincék utca 13., lakóház, egykori nyaraló, pincével
Pestispincék utca 16., lakóház, egykori nyaraló, pincével
- mindkét esetben a műemléki védelem kezdeményezése a tulajdonosokkal egyeztetendő

16. IKARUSZ, Sóstó Ipari Park

Egykori repülőgépjavító bázis (későbbi IKARUSZ gyár) épületei, 1918-40 között
(részletes komplex vizsgálat és egyeztetés szükséges)

19. Börgönd

ÁFÉSZ italbolt, egykori uradalmi épület, Börgöndpuszta buszforduló
(további kutatása szükséges)

Börgöndi vasútállomás épületei (19. század vége, 20. század eleje)

Börgöndi repülőtér megmaradt épületei (?), 1936 – 1953.

B. / Helyi védelem

Mivel Székesfehérvár önkormányzata még nem alkotott a helyi értékvédelemről rendeletet, ezért ezen védelmi eszköz még nem alkalmazott.

Tanulmányunkban részletes listát és indoklást adtunk közre azokról a területekről, utcákról, terekről, épületekről, épületegyüttesekről, egyéb objektumokról, melyeket a vonatkozó országos jogszabálynak megfelelő értékvédelmi rendelet jóváhagyása esetén helyi területi és egyedi védelemre javasolunk.

A listákat az egyes kötetek tartalmazzák.

Javaslatok a kulturális örökségi értékek megőrzését, megújulását és fenntarthatóságát szolgáló teendőkre

1./ Régészeti topográfia összeállítása a város teljes közigazgatási területére, a KÖH hivatalos nyilvántartásában szereplő adatok pontosítása, szükséges korrekciója, kiegészítése.

2./ Régészeti kutatások során előkerült, a város középkori történetét meghatározó, országos jelentőségű leletek kibontása, megfelelő bemutatása:

- A korai királyi vár és épületei

Legfontosabb feladatnak tartjuk a korai királyi vár és az egyik nagy államalapító Géza fejedelem palotájának, palotakápolnájának helyreállítását, bemutatását.

Ehhez a szükséges feladatok:

- A püspöki székesegyház melletti lépcsők (két db a Kossuth utca felé, egy a Szt Anna kápolna mellett) régészeti megkutatása, a négykaréjos templom és későbbi periódusainak régészeti kutatása.

- A régészeti kutatás alapján a négykaréjos templom falainak üvegburkolat alatti bemutatása, a fejedelmi palota romjainak láthatóvá tétele.

- A korai királyi vár és palota részleteinek bemutatása a Kossuth utca és a Szt. Anna kápolna északi falának vonalában

- az objektumokra vonatkozó információs táblák elhelyezése:

a./ Géza fejedelem, az államalapítók egyikének palotája, palotakápolnája állt e helyen. Egy lengyel forrás szerint ide temették el feleségével, Adelheiddel együtt. A később ideépített Szent Péter templomban koronázták meg IV. Bélát. Később a templom a királykoronázások állandó állomása volt.

b./ A korai királyi várat és palotát Szent István király alapította. Itt született Szent Imre herceg.

Az itt álló objektumok a magyar államalapítás korának felbecsülhetetlen értékei, történelmünk becses korszakának tanúi, melyek a turizmus fellendítésében is jelentős szerepet játszhatnak.

- Szent Kereszt kápolna

A Szent Kereszt Kápolna Székesfehérvár Árpád-kori történelmének egyik legbecsesebb, legrégebbi építménye. Alapítója Szent István vagy Aba Sámuel lehetett. A Rózsa utca 2-3-5.

házak alatt a feltárt templom falai homokkal visszatöltve várják a helyreállítást. Bemutatását viszonylag csekély ráfordítással megoldhatjuk. Bemutatóhelyként, információs központként, stb. szolgálhatná az idegenforgalmat is.

- Güzeldzse Rüsztlem pasa ikergőzfürdője

Rüsztlem pasa fürdője a török hódoltság elején 1559-63 között épülhetett, korának egyik legjelentősebb fürdőépülete volt. A nemrég még turistaszállóként üzemelő utcai épület és az álló városfal romok mellett lévő középkori pincére felépítendő ház rentábilissá tehető pl. egy wellness hotel számára. Ez a hotel lehetővé tenné a hamam teljes rekonstrukcióját, hiszen a most működő budai török fürdőkből sem maradt meg nagyobb eredeti épületrész.

- Jégverem

1600 körül épült és a 18. század közepéig állt a 10x11 m alapterületű törökkori jégverem, mely korának egyedülálló példánya, a Városház tér alatt kőfalakkal épült fel. Szigetelését belső falai mentén gerendaburkolattal biztosították. Bemutatását üveg útburkolat alatt javasoljuk.

- Karakas pasa dzsámi

A Karakas pasa dzsámit a Városház térre, a Liszt Ferenc utca–Jókai utca–Megyeház utca–Oskola utca találkozási pontjára lokalizáltuk. Alapfalait az itt álló emlékmű készítésekor találtuk meg. Építője Karakas Mehmed 1618–21 között volt budai pasa, ekkor épülhetett a dzsámi. Feltételes rekonstrukciónk szerint az épület nyolcszögű alaprajzi elrendezésű volt, belmérete kb. 11x11 m lehetett. Információ elhelyezését fontosnak tartjuk.

- Árucarnok

A város áruházát 1545-ben, árucarnokát 1558-ban említik a defterek. Az Oskola utca és a Juhász Gyula utca sarkán álló 15. századi házban levő pilléres terem igazi turistalátványosság, mint Közép-Európa legnagyobb épen maradt középkori áruháza. Mielőbbi helyreállítását és információs tábla elhelyezését javasoljuk.

- Prépostsági épületegyüttes

A Szent István által alapított koronázási templom a nagy király uralkodási idejétől egészen az 1543-as török ostromig a magyar királyság szakrális fővárosa volt. Itt voltak a keresztelők, az esküvők, koronázások és temetések. Itt őrizték a koronát, az államkincstárat és a levéltárat. Az erődített kerítésfalakon belül északon állt a préposti palota, a terület tengelyében a koronázó templom, ettől délre a kolostorkerengő mentén a káptalan.

A prépostsági épületegyüttessel kapcsolatos feladatok:

Mivel a magyar műemléki törvény szerint bárminemű tervezés és építkezés csak a régészeti feltárások befejezésével folytatható, elsődleges szükségzerű feladatként meg kell határozni, hogy a feltárások befejezéséhez térben és időben milyen feladatokat kell elvégezni és ehhez biztosítani kell anyagi vonzatát.

A romkert kialakítása kapcsán le kell szögeznünk a következő tényeket: egyértelműen állítható, hogy a feltárások során nem került elő olyan leletanyag, mely nagyobb méretű rekonstrukciót lehetővé tenne. Ezért a romkertben az újonnan feltárt részletek megtartása mellett az 1938-as állapotok visszaállítását tartjuk szükségesnek. Természetesen a romok állandó gondozása mellett az éghajlati problémák nem okoznak jelentős kárt.

Az egykor szakrális központként működő Szűz Mária templom romjait a püspökséggel való egyeztetést követően alkalmassá kell tenni arra, hogy újra zarándokhellyé válhasson.

Egyértelmű, hogy a bazilikában feltárt sírok csontanyagát nem sikerült egzaktabb módon meghatározni, ám a csontok múzeumi raktárban, papírdobozokban történő tárolása is méltatlan az országot egykor kormányzó királyok, királyi családtagok, stb. esetében. Ezért a püspökséggel való egyeztetést követően megfelelő számú márványszarkofágban ezeket a csontokat mai templomainkban kell elhelyeznünk. A szarkofágokba tett csontok hozzávetőleges

személyazonosságát a köfelületen fel kell tüntetni. A leletanyagot és az építészeti kőanyagot, ha lehet rekonstrukcióban, be kell mutatni a királyok emlékéhez méltóképpen kialakítandó bazilikatörténeti múzeumban.

Fontosnak tartjuk egy Magyarság Központ kialakítását - a helyszínen vagy annak közelében -, melyben az Árpád-házi és későbbi uralkodóinkhoz kapcsolódó emléktárgyak, (tárgyi emlékek, síremlékek, koronázási jelvények, stb.) eredetiben vagy másolatban lenne elhelyezve.

A püspökséggel egyeztetve feltárássra és bemutatásra javasoljuk a nemzeti és keresztény történeti emlékeink közül az egyik legfontosabbat, a préposti palota épületegyüttesét és a bazilika északi mellékkápolna sorát.

- Újabb királyi vár és palota, városfalak

A legrégebbi, Európában mindenütt elfogadott műemléki szabály szerint Fehérváron is szükségszerűnek látjuk a turisztika szempontját is figyelembe véve a történelmi városmagok városfalak mentén történő kibontását, bemutatását. Ez a kibontandó terület Fehérvár esetében az Országzászló tér, Várkörút, Mátyás király körút és a városfal között fekszik. A kérdéses területen többé ne adjanak ki építési engedélyt, az ott álló házakat - az értékes épületek kivételével - 30-40 év alatt bontsák le, a területen pedig parkot alakítsanak ki. Ezt megtette Pécs, Buda, Kőszeg és a burgenlandi Ruszt.

Feladat az alábbi városfal részletek bemutatása:

- Ady Endre utca, ék alakú bástya
- Jókai utca 20., városfal és téglalap alaprajzú torony,
- Jókai utca 8. és Városház tér 1. közötti városfal szakasz bemutatása
- Piac tér, az Árpád-kori és a török kori városfal a Liszt Ferenc u. és a Megyeház u. 23. között.
- Fő utca útburkolatában az előkerült leletek jelzése,
- Táncsics Mihály u 2-6. között a városfal, a Monostor bástya és az ötszög alakú torony,
- Bástya utca 15. (szoborpark), a IV. Béla által építtetett és lakott, egyedülálló újabb királyi vár és palota részleteinek feltárása és bemutatása, stb.

- Utcanévadás

Tekintettel Székesfehérvár rendkívül gazdag múltjára, a városszerkezeti hagyományokra, az új utcanevek meghatározásánál az eddiginél jobban kell támaszkodni a hajdani történelmi elnevezésekre, illetve egyes nagyhagyományú elnevezéseket vissza kell állítani.

3./ Egyes városrészek, összefüggő területek részletes komplex vizsgálata a további értékek feltárása érdekében

- Felsőváros hagyományos történelmi magjának (Sár u – Kertalja u köze, Olaj utca) az 1826-os Wüstringer-féle felmérésen alapuló átfogó építészettörténeti vizsgálata, dokumentálása
- Öreghegy, Ráchegy, Pestispincék teljes területének komplex vizsgálata az 1826-os Wüstringer-féle részletes felmérés alapján, a hajdani szőlőkultúra építményeinek, pincék, pincerendszerek kutatása, dokumentálása, régészeti vizsgálatok, egykori püspöki pincerendszer kiemelt tudományos kutatása és lehetséges helyreállítása,
- Maroshegy, Órhalmi szőlők, Szárazrét, Feketehegy legkorábbi szőlőterületeinek, települési kezdeményeinek átfogó tudományos kutatása korábbi térképek összevetésével

Az értékörző célok eléréséhez a lakosságot és civil szervezeteket széles körben tájékoztatni kell és intenzíven be kell vonni a feladatba, hogy az eredményt ne nyugnek, hanem lehetőségnek tekintsék.

4./ További felmérések, vizsgálatok, dokumentációk készítése a műemléki védelemre javasolt egyedi objektumokról és a dokumentációk felterjesztése a KÖH Védelmi Osztályára, a vonatkozó jogszabálynak megfelelően

5./ Műemléki védelemre javasolt összefüggő területek részletes felmérése, vizsgálata, további elemzése a védelem mértékének meghatározása céljából :

Felsővárosi Plébánia környezete,
Börgyár és környezete,
Várkörúti villasor,
Jézus Szíve templom és környezete,
egykori Villanygyár, Gázgyár teljes területe,
Királysor - Gáz utca közüzemi épületeinek sora,
Budai úti katonai élelmiszer raktár területe,
Béke téri lakótelep és park,
egykori MÁV Járműjavító Üzem épületei,
egykori DANUVIA-SZIM gyárterület 1943-51 között épült épületei,
egykori repülőgépjavító bázis (későbbi IKARUSZ gyár része) épületei,
Börgöndi vasútállomás épületei,
Börgöndi repülőtér megmaradt (?) épületei

6./ Önkormányzati rendelet megalkotása a helyi értékvédelemről, a vonatkozó jogszabály figyelembe vételével

7./ A helyi értékvédelmi rendelettel védendő örökségi elemek listájának véglegesítése az örökségvédelmi hatástanulmány egyes kötetében összeállított javaslatok alapján, majd a védelem beépítése a város rendezési terveibe.

- Helyi területi védelemre javasolt utcák, terek, utcaképek, épületgyüttesek, emlékhelyek felmérése, szakszerű komplex vizsgálata, további elemzése és dokumentálása a védelem tárgyának és mértékének meghatározása céljából.

- Helyi egyedi védelemre javasolt épületek, építmények felmérése, szakszerű komplex vizsgálata és dokumentálása a védelem tárgyának és mértékének meghatározása céljából.

8./ Székesfehérvár temetői páratlan örökségi értékkel rendelkeznek. Történeti, építészettörténeti és művészeti jelentőségükön túl a város meghatározó, jelentős személyiségeinek, híres családjainak pantheonjává váltak. Megnyitásuk korától függően a város legutóbbi 300 évének történelmi arcképcsarnokát őrzik:

Szenháromság (Hosszú) temető, 1696.
Ráctemető, 1752. (korábban török temető, 1601.) – részben műemléki védelem alatt
Szent Kereszt temető (Sóstó), 1765.
Csutora (Feltámadás) temető, 1777.
Fecskepart (Sörpince, Kálvária) temető, 1777.
Szedreskerti (Meváltó) temető, 1795.
Református temető (Sóstó), 1825.
Izraelita temető 1841.
Evangélikus temető (Sóstó), 1854.
Hősi katonai temető, 1990. (korábban Szentlélek temető 1898.)
Béla úti új köztemető, 1984.

Az értéket felismerő és megbecsülő utókor kötelessége ezeknek a temetőknek a részletes felmérése, kataszteri feldolgozása, az építészettörténeti, művészeti, helytörténeti értékű sírok, síremlékek, kripták, kápolnák komplex vizsgálata, elemzése, részletes dokumentációk, rajzok, fotodokumentációk készítése.

A kutatás eredményeként javaslatot kell tenni egyes értékek, emlékegyüttesek, kijelölendő történeti sírkertek műemléki védelmére, ill. a Nemzeti Sírkert részévé való nyilvánításra. Erre a műemléki törvény 37. §-a is lehetőséget ad. Az értékes objektumok helyreállítására önkormányzati és pályázati lehetőségeken túl értékvédő civilek, városvédő diákok bevonására továbbra is lehet számítani. A helyi területi védelem mindegyik temetőt megilleti.

A történelmi temetők értékeiről színvonalas kiadványok, albumok, füzetsorozatok készítenők.

A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság 2008. május 15-én tartott ülésén a Nemzeti Sírkert részévé nyilvánította 37/2008. számú határozatával az alábbi sírokat Fejér megyében. (Magyar Közlöny 2008/42.):

Székesfehérvár:

Középkori Bazilika, Romkert Magyar királyok sírhelye

Székesegyház

- altemplom Horváth János - székesfehérvári püspök, teológus, író, költő, egyházi lapszerkesztő, az MTA tagja
- altemplom Nagy Ignác, séllyei - Székesfehérvár első püspöke, egyházi író
- altemplom Shvoy István - gyalogsági tábornok, a Magyar Királyi Honvédség főparancsnoka

Prohászka-émléktemplom

- templomkert Fábián Gáspár - építész, építészeti író, szaklapszerkesztő; 37 magyarországi katolikus templom, valamint több iskola és kórház tervezője
- altemplom Prohászka Ottokár - székesfehérvári püspök, író, teológus, egyetemi tanár; politikus, nemzetgyűlési képviselő, lapszerkesztő, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja elnöke, az MTA tagja

Nagyboldogasszony templom

- altemplom Marosi Arnold Mihály - ciszterci szerzetes, régész, muzeológus; a pécsi, majd a székesfehérvári Városi Múzeum megalapítója és igazgatója
- altemplom Platz Bonifác Ferenc - ciszterci szerzetes, pedagógus, természettudományi, egyiptológiai és egyházi író; főiskolai tanár, tanárképző-igazgató, tankerületi főigazgató, az MTA tagja

Csutora-temető

- IV /5 /32 Bory Jenő, bori és borfői szobrászművész, építész, főiskolai tanár és rektor

Sóstói temető

- Kápolna Pauer János - székesfehérvári püspök, történész, egyházi író és lapszerkesztő, teológiai tanár, könyvgyűjtő, az MTA tagja)
- II /2 /40 Károly János - székesfehérvári kanonok, teológiai igazgató; történész, egyházi író

Hosszú temető

- I /6 /14 Kelemen Béla - nyelvész, irodalomtörténész, szótárszerkesztő, főreáliskola-igazgató
- III /11 /66 Rosty István, barkóczi - 1848-as honvéd őrnagy
- IV /14 /5 Say Móric - kémikus, pedagógus, főreáliskola-igazgató, akadémiai tanár, tankerületi főigazgató; az Országos Középkisiskolai Tanáregyesület elnöke, az MTA tagja; 1848-as honvéd

E sírokról, síremlékekről, ezek kezeléséről, sorsáról a vonatkozó jogszabályok rendelkeznek. (2001. évi LXIV. „műemléki” tv., 1999. évi XLIII. törvény, 146/1999. (X.1.) Kormányrendelet, stb.)

9./ Székesfehérvár eddig fel nem ismert, nem tudatosult értékei közé tartoznak az ipartörténeti emlékek. Ez a különös örökség pedig igen gazdag, annak dacára, hogy az elmúlt évtizedekben, sőt az utóbbi években is, pótolhatatlan, jelentős értékeket semmisítettek meg, vagy ítétek

pusztulásra (vágóhíd, lovarda, Felmayer textilfestő gyár, rádióadó tornyok, vasúti állomásépületek, téglagyárak, stb). A város történelmi méltóságát, kulturális, turisztikai rangját emelik a korai közművesítés telephelyei, objektumai (gázgyár, villenyelep), a vasút-, repülés-, és hadtörténelmi emlékek, laktanyák, élelmezési raktár, repülőtérei épületek, az ipari nagyüzemek világháború előtti építészete, a maroshegyi rádióállomás, az Akóts-féle gőzmalom, trafóházak, víztornyok, stb., ha lokálpatrióta szemlélettel döntenek sorsuk felett.

Külföldi és hazai példák is igazolják, hogy egyre népszerűbb az egykori ipari épületek megőrzése és újrahazsnosítása, függetlenül meglévő műszaki állapotuktól (pl. bécsi gáztartályok, Essen-i szénmosóból Ruhr Museum, siófoki kenyérgyárból kulturcentrum, kelenföldi Patex-gyárból exkluzív Dorottya-udvar, stb). Akár megtartva az eredeti funkciójukat, akár közcélú kulturális, turisztikai célokra felújítva, vagy high-tech irodaházként, loft-lakásokként átalakítva, unikális színfoltját jelenthetik a 21. század Fehérvárjának, ezzel újszerű, egyedi ízt adva ennek a méltatlanul meghurcolt történelmi városnak.

A sikeres megvalósuláshoz műemléki szintű részletes felmérések, komplex épületvizsgálatok, városfejlesztési összefüggések feltárása, turisztikai lehetőségek elemzése, területben gondolkodó hasznosítási tanulmányok, építészeti tervpályázatok, magasszínvonalú tervezés, megfelelő szakemberek bevonása és a város intelligens szeretete szükséges.

A komplex szemlélet és védelem a külső szerelvényekre (csőrendszerek, kémények, sínek, tartályok, földalatti építmények) és a belső technológiai berendezésekre (pl. gőzmalom, fűtőerőmű, stb.) egyaránt vonatkozzék.

10./ Szembesülni kell azzal, hogy Székesfehérvár ezeréves történelmi belvárosa, - az ún. „ékszerdoboz”, ami az ország egyik legrégebb településmagja, sőt hazánk egykori „fővárosa” - más hasonló városok központjaival összehasonlítva, ma méltatlan állapotban van, valójában elhanyagoltnak és néptelennek, akár „halottnak” is tekinthető. Tárgyilagos őszinteséggel, tabutémákat sem megkerülve, fel kell tárnunk ennek okait. A problémahalmaz rendkívül összetett és főként az utóbbi 40, illetve 20 év történéseiben keresendő, úgymint:

- brutális településszerkezeti beavatkozások a környező történelmi külvárosokban és a belváros határain,
- településszerkezeti kapcsolat hiánya a mai határoló városrészekkel,
- közlekedés, parkolás megoldatlansága, gyalogos közlekedés alulértékelése,
- tulajdonviszonyok és szociális kérdések,
(az utóbbi 2 évtized koncepciót és kontrollt nélkülöző ingatlanértékesítéseivel a város komoly szabályozási eszközt engedett ki a kezéből)
- a belvároshoz közeli megvalósult és tervezett multi bevásárló központok végzetes hatása,
- a belvárost éltetni hivatott kiskereskedelem és vendéglátás helyzete,
- utak, terek, homlokzatok műszaki állapota, esztétikai színvonala,
- zöldfelületek, fásítás hiánya, a meglévők erősen kifogásolható állapota,
- turisztikai infrastruktúra hiánya (vendéglátás, WC-k, köztéri ülőhelyek, ivókutak, korszerű és esztétikus információs eszközök, többnyelvű tájékoztatás, stb)
- városképi sebek,
- jogszabályi lazaságok, hiányosságok, stb.

11./ A székesfehérvári belváros legtöbbet vitatott kérdése a Nemzeti Emlékhely problémaköre. Az utóbbi években felmerült megoldások súlyos ellentmondásokkal, tévedésekkel terheltek, alapjaiban nélkülözik a városszerkezeti kapcsolatok átgondolását. Az alkotásokat, terveket kemény szakmai és lakossági kritikák érték. Sajnálatos, hogy az országos jelentőségű úgy a magasztosság helyett ismét hírhedtté, botránykővé vált.

Határozott véleményünk, hogy a Szent István építette bazilika romjainak és az ott fellelt királyi csontoknak hatalmas méretű, költséges monumenttel való végleges lezárása, a romterület és a környék jelen állapotában – szoros összefüggésben a fentiekben javasolt vizsgálatokkal – ma még nem időszerű. Végleges döntésként sem tűnhet kedvező megoldásnak.

A véglegesnek elfogadható megoldás „beéréséig” a terület méltóságát, szakralitását célratoró, ám egyszerű eszközökkel, szerényebb beruházási és fenntartási költséggel máris meg lehet teremteni. Ilyen a környezet rendje, a folyamatos gondoskodás, az akadálytalan láthatóság biztosítása, az ideiglenes téli védelem, a közérthetőséget szolgáló korszerű információs eszközök elhelyezése, a figyelem felkeltése ízléses, de „könnyed” művészeti megoldásokkal (eredeti zászlók

másolata, drapériák, táblák, szobrok, kegyeleti helyek, ülőhelyek, árnyékolók, világítás, vetítések, stb.), történelmi előadások, egyházi rendezvények, falvetítések, időszakos zenei aláfestés, lézeres „építkezés”, egyéb méltó programok, stb.

Közben folytatni és dokumentálni kell a régészeti feltárást az egykori szakrális központ teljes területén. Megfelelő tudományos eljárásokkal azonosítani kell az uralkodók földi maradványait, amennyiben még lehetséges. Komplex vizsgálatok eredményére támaszkodva céltudatos, bátor beavatkozások végezhetők a környezetben (az értelmezést akadályozó új építmények, mellvédek eltávolítása, a bazilika történetéhez méltó múzeum megépítése, nézőtérként is használható, barátságos gyalogos sétány kiépítése, szükséges bontások, magaspontok létrehozása a romok felülnézetének érzékelésére, dramaturgiai szempontból is helytálló bejáratok kialakítása, stb). Több ütemben megvalósítva a tágabb környezetet is alkalmassá kell tenni az infrastruktúrális igények kielégítésére.

A romterületen belüli „látványos emlékmű-építés” – ha indokolt lesz - csak a feltárás befejezése és végleges értékelése, a földi maradványok beazonosítása után, mintegy „slusszpoénként” jöhet szóba.

12./ Történelmi adósságunk a középkori Belváros egykori határainak kihangsúlyozása, emellett a mai élet megköveteli a városmag településszerkezeti elszigeteltségének feloldását is. Ezért az egyik teendő a már megtalált városfalak műemlékileg hiteles bemutatása, lehetséges hasznosítása, további feltárása, bástyák, kapuk, hidak, árkok jelzése, st. (a Liszt Ferenc utca torkolatában már elkezdődött).

Másrészt a műemléki Belváros és az egykori külvárosok közötti méltó összeköttetés megteremtésére újszerű, nagyvonalú megoldásokat kell kidolgozni. A gépkocsi forgalom térszint alá rendelése és felette sétányszerű kialakítással a gyalogosok szintbeli átvezetése kulturált, élményszerű kapcsolatokat eredményez (Palotaváros – Piac tér, Viziváros – Várkörút, Zichy-liget – Stéger F. u.). Ehhez a Palotai út menti sáv komplex felülvizsgálata szükséges a Garzonháztól a STOP étteremig terjedő szakaszon.

13./ Egyre közismertebbé válik a műemlékek és a turizmus szoros kapcsolata, melynek eredményeként az idegenforgalomból keletkező haszon az értékek helyreállítását, üzemeltetését segítheti. Székesfehérvár gazdag múltjával, kedvező adottságaival bőven kínálja a látogatható helyszíneket az érdeklődő helyi lakosság és a jövedelemtermelő turisták számára egyaránt.

A belváros turisztikai lehetőségeinek professzionális kihasználásán túl, az eddig kevésbé látogatott városrészek is tartogathatnak kellemes meglepetéseket. (pl. öreghegyi kocsikázás a Bory-vártól a Donát kápolnáig, gyönyörködés a kilátásban, majd borkóstoló a feltárásra kerülő Püspök-pincében, vagy a Ráchegy védett természeti szépségeinek megtekintése piknikkel, utána templomi hangverseny, a Királykút barokk épületének kulturális hasznosítása, a Rác utcai kézművesek és a Börgyár művészi programjainak összekötése, a hajdani Hosszúsétatér rehabilitációja a Sóstó és a stadion felé, a Demkőhegy tetején kiépíthető maroshegyi skanzen, a szárazréti régi DANUVIA-csarnokokból létrehozható, könnyen megközelíthető technikai csodapalota, a működésében is megtekinthető Királysor-i gőzmalom-tanoda illatos látványpékséggel, a pazar erőművi csarnokból létrehozott városi kulturális központ, körülötte hiánypótló zöldterülettel, a történelmi temetőkben kiépült sírkertek és helytörténeti tematikus útvonalak, a tervezett nagyszabású Technopolisz közelében interaktív vasúttörténeti múzeum, míg a repülés-, és autóbustörténeti park az Ikarusz-gyár legrégebbi csarnokai területén, ahonnan békebeli „fakarusszal” lehetne majd kimenni a börgöndi reptér műszaki látnivalóihoz, stb.)

14./ Az értékek szakszerű helyreállításán, méltó hasznosításán kívül az ismeret terjesztése, népszerűsítése is elmaradhatatlan. A megfelelő helyszíneken emléktáblákkal, esztétikus feliratokkal, egyéb korszerű informatikai eszközökkel kell tájékoztatást adni. Kovács Eleonóra levéltáros készülő doktori disszertációjában házanként feldolgozta a belvárosi utcák híres szülőtteinek, lakóinak, eseményeinek történetét. Ez a munka, melynek kivonatát ezen hatástanulmány 1. Belváros c. kötetében függelékként közreadtuk, alapja lehet ennek a kezdeményezésnek.

Turisztikai célú tájékoztató kiadványok is készítenők a fontosabb látnivalókról. Sztereotípiáktól mentes, igényes, művészi képeslapok, poszterek is a város jóhíret szolgálják.

Az örökségi értékek megbecsülését és ismertté válását szolgálják igényes albumok kiadása, pl. a város híres személyiségeiről, az érdekes belvárosi házak történetéről, a történelmi temetők művészi értékű síremlékeiről, a hajdani szőlőkultúra építészeti emlékeiről, a fehérvári „modern”-ről, kiváló helyi építész munkásságáról, stb.

Az érintett lakosság számára is fontos esemény, ha olyan hiteles forrásokon és személyes beszélgetéseken alapuló, gazdag fotóanyaggal színesített könyv jelenik meg a városrészről, mint a „Felsőváros Jussa” (Sükösd Gézáné Schuller Erzsébet 2006.) vagy a „Maroshegyi Mozaik” (Zsohár Melinda 2006.). Mindkét kiadvány hatástanulmányunkhoz is forrásul szolgált, akárcsak a „Palotavárosi emlékek” (Demeter Zs.-Gelencsér J.-Lukács L. 1990.) vagy „A Vasútvidék története” (Fargas Gábor 2006.) című tudományos munkák. Javasolt a többi városrész történetének, örökségi értékeinek hasonló feldolgozása.

15./ A város magaspontjairól készített fotóanyagunk felbátorít arra, hogy javasoljam kilátók, kilátóteraszok (pl. Csúcsos-hegy, öreghegyi Milleniumi emlékmű környéke, Donát-kápolna, egyéb öreghegyi magaslatok, Demkóhegy, Aszalvölgy, stb.), tetőszinti éttermek létesítését (Belváros környéki magaspontok, tornyok, színházi terasz, romkert környezete, stb). Távlatban talán a fűtőerőmű nagykéménye és az Akóts-malom silói is felhasználhatók e célra.

16./ Ma talán még nem, de a jövőben az épített örökség számbavételénél a házigyári épületek elemzése sem hagyható majd el. Nehéz örökség. Ezért a lakótelepek rehabilitációja során olyan értéknövelő megoldásokra kell törekedni, melyek nem merülnek ki csupán a (megkérdőjelezhető technológiájú!) hőszigetelésben és a színesre festésben. Sikeres külföldi példák alapján típusterveket kell kidolgozni az alaprajzi korszerűsítések, a változatosabb, családbarát beosztás, az utólagos bővítések, összenyitás, stb. lehetőségeire. A gépkocsik elhelyezésére is stratégiát kell összeállítani, a zöldfelületek lehetséges növelésével a humánus környezet létrehozására. A lebonyolításhoz tudatos ingatlanpolitika is szükséges. Az épületek színezésénél az eddigi fehérvári gyakorlatot, a terv nélküli, dilettáns, harsány ötletszerűséget is meg kell szüntetni, a hatalmas felületek ugyanis markáns elemként jelennek meg a városképben, e látvány minősége nagy felelősség.

17./ Három évtized után már nem kerülhető meg a CLASP épületek energiatakarékos felújítása. A beavatkozás során olyan építészeti megoldásokat kell alkalmazni, amelyek megőrzik ezeknek az épületeknek egyik fő erényét, a könnyed hatású, szerkezetet híven tükröző, eredeti homlokzati látványt. E célból, az eredeti „rendszergazda” tervezők bevonásával újabb felújítási típustervek készíttetése szükséges.

18./ Székesfehérvár kül- és belterületén az óriásplakátok, festett lepedők, igénytelen feliratok féktelen terrorja tapasztalható, az alól még a történelmi Belváros sem kivétel. Szinte akadály nélkül kerül bármi az út szélére, homlokzatokra, tetőkre, oszlopokra, úttestek fölé. A jogszabályi lazaság miatt nehezen kontrollálható a folyamat. Újabban a nagyrészt közpénzen felújított panelhomlokzatokon a lekerülő állványt azonnal felváltják a teljes falat beborító, a köz számára egyébként teljesen érdektelen, izléstelen, rikító táblaerdők.

Mindez súlyos esztétikai környezetszennyezés!

(Mondandóm érzékeltetésére példaként javaslom megtekinteni a Budai utat, a Horváth István utca és Szécsényi úti kereszteződést, a műemléki értékű „vasalóházat”, a Hági sörözőt és a Várkörúton a Romkerttel szemben a város egyik legszebb vaskerítését.)

A jelenség, amely méltatlan a város történelmi rangjához, nem csupán a szépérzékét bántja, hanem a turisztikai vonzerő tekintetében is komoly csökkentő tényező. Megszüntetésére hatékony országos és helyi rendeletek, esetleg bátor adópolitika és kitartó kommunikáció szükséges.

19./ A kulturális örökség részét nemcsak a régészeti, építészeti és a köztéri művészeti objektumok jelentik. Kincsként kell kezelni azokat a képző-, és iparművészeti alkotásokat is, melyek az épületek falain belül találhatóak. A kulturális javak védelméről a 2001. évi LXIV. „műemléki” törvény 3. fejezete rendelkezik.

Tanulmányunk ezen kulturális javak számbavételével, elemzésével nem foglalkozik, lévén nem a szakterületünk. Összefüggésben az épített örökséggel azonban megjegyezzük az alábbiakat:

- Aba Novák Vilmos „Francia-magyar történelmi kapcsolatok” című pannója – melynek láttán Picasso elismerően felkiáltott: „Ki ez a barbár zseni? – az 1938-as párizsi világkiállításon Grand Prix-t nyert. A grandiózus alkotás az akkoriban Székesfehérváron építendő Horthy Miklós Kultúrház számára készült, illetve a tervező, Schmidl Ferenc építész az épületet a pannó méreteinek, művészi érvényesülésének figyelembe vételével formálta meg. A híres alkotás szomorú sorsa, hogy festett fatáblái félévszázadon át ennek a háznak a pincéjében korhadtak, szúvasodtak. Az épületet ma Csók Képtárként és Vörösmarty Könyvtárként ismerjük, amely 2001. óta műemléki védelem alatt áll a homlokzatán és a benne lévő képzőművészeti alkotásokkal, így Aba Novák Vilmos alkotásával együtt. 2000-ben a pannót a legendás művészettörténész nagyasszony, Supka Magdolna szívósságának köszönhetően az akkori kormányzat restauráltatta. A helybéli illetékesek hosszas fintorgása után a monumentális alkotás csak a következő évben került fel, - mint a ház elválaszthatatlan része -, az őt megillető, eredetileg is neki szánt helyre. Aba Novák Fehérvárnak szánt, világhírű pannója azóta viszont többet van szürke vászonfüggönnyel letakarva, mint nem, hogy a terem helyet adhasson időszakos, eseti kiállításoknak.

- Kohán György, híres festőművész születésének ebben az évben ünnepeljük a 100. évfordulóját. Az országban több helyen nagyszabású kiállításokkal emlékeznek meg róla. 1965-ben az akkori kulturális kormányzat Székesfehérvárnak adományozta egy alkotását: az egykori SZMT székház kultúrtermének falára elhelyezték a Háború emléke c.nagyméretű mozaikot, melyet a művész 10 méter hosszú szénrajzáról készített az Etyeken élő Csákvári Nagy Lajos szobrász és Csókos Györgyi textilművész. A képzőművészeti szakzsargon a monumentális művet „magyar Guernica” néven tartja számon. Hangulatában minden bizonnyal nem ez a tér volt a legideálisabb helyszín e megrázó alkotás részére. Az utóbbi évtizedekben bálavásárookra használták a termet, majd válaszfalakkal több részre osztották. Az épület ma magánkézben van. Legfrissebb kutatásaim szerint 2004-ben leszedték a mozaikot a falról és ma Kohán György szülővárosában, Gyulán látható, méltó módon, köztéren kiállítva.

- A már elhunyt székesfehérvári képzőművészeknek nincs állandó kiállítóterme vagy emlékszobája. Áron Nagy Lajos, M. Tóth István, Ballagó Imre, Pallay József, Takács Imre, Lendvai Antal lezárt életművei szinte sehol sem láthatók. Székesfehérvár értékes örökségnek részeként a műemléki Belvárosban lenne a helyük, összegyűjtött és mindenki számára megtekinthető módon.

Székesfehérvár 2010. április

.....
DR. SIKLÓSI GYULA
professzor
történelemtudományok (régészet) kandidátusa

.....
CSUTINÉ SCHLEER ERZSÉBET
építész
műemlékvédelmi szakértő